

1. Ναός του αγ. Γεωργίου*. Τα ερείπια και η κάτωψη του ναού

Σύντομη παρουσίαση μερικών μεταβυζαντινών μνημείων της Καμενίτσας Πατρών

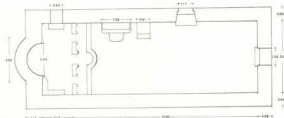
Το όνομα Καμενίτσα το βρίσκουμε ήδη στα βυζαντινά κείμενα, όσο για τις ενετικές εκθέσεις, τους χάρτες και τα περιηγητικά κείμενα του μεσαίωνα, εμφανίζεται ως μια από τις σημαντικότερες πόλεις - φρουρία της Αχαΐας¹. Στις μέρες μας από το κάστρο της Καμενίτσας δεν έχει απομείνει τίποτα², αλλά και τα ερείπια της πόλης φαίνονται λιγοστά. Αξιόλογα είναι τα υπολείμματα από παλιές ταφές που ανακαλύπτει κανείς εύκολα και σε μικρό βάθος, κυρίως στους χώρους όπου βρίσκονται τα ερείπια των ναών του αγίου Γεωργίου, του αγίου Δημητρίου, της αγίας Τριάδος και του αγίου Στεφάνου. Οι τάφοι παρουσιάζονται συνήθως καλυμμένοι με μεγάλες κεραμίδες, μερικές απ' αυτές φέρουν κάποια χαραγμάτα.

Κώστας Β. Παπαγιαννόπουλος

Θεολόγος

2. Ναός του Ευαγγελιστή Λουκά. Κάτοψη και τομή και εικόνες του ναού: α. Αρχάγγελος Μιχαήλ από τη Β. θύρα του τέμπλου, β. Η Ανάσταση από το 12όροτο

Οι ναοί

Ο άγιος Γεώργιος. Ο ναός βρίσκεται σε Λοφίσκο, σε μικρή απόσταση ανατολικά του χωριού. Μικρός μονόχωρος καμαροσκέπαστος (5,03x4,55 μ.) με τον κύριο όγκο του οικοδομημένο μέσα στο χώμα (το δάπεδό του χωρίς ιδιαίτερο υλικό επίστρωμα βρίσκεται 1,60 μ. περίπου κάτω από το έδαφος). Γύρω από το σωζόμενο σήμερα κτίσμα υπάρχουν απομεινάρια από κάποια προσκτίσματα άγνωστης λειτουργικής χρήσης. Η διπλή ενιαία τοιχοποιία του κεντρικού κτιρίου, δηλαδή η οικοδόμηση των τοίχων του σε δύο στρώματα διαφορετικού υλικού, ένα εσωτερικά από πλίνθινους (0,16 μ.) και ένα εξωτερικά από αργολιθοδομή (0,44 μ.), το καθιστά αγκώδες και εξαιρετικά ανθεκτικό με συνολικό πάχος τοίχου: 0,60 μ.) (εικ. 1). Η βολική στέγη του είναι σε μεγάλο βαθμό σήμερα κατεστραμμένη. Εσωτερικά, πάνω στο τελικό επίστρωμα, διασώζονται σε κακή κατάσταση τοιχογραφίες. Διακρίνεται μόνο ένα κόκκινο σχήμα (:) σε κόκκινο χρώμα, που επαυλαμβάνεται τρεις τουλάχιστον φορές σε κάθε μακρύ τοίχο και από δύο στους ανατολικό και δυτικό και μια διακοσμητική ζώνη πιο ψηλά. Το πιο πιθανό φαίνεται πως ο άγιος Γεώργιος* ήταν παλιότερα μετόχι κάποιας μονής της Αχαιάς. Η υπόθεση αυτή βρίσκεται αναπόκριση και στην τοπική

παράδοση: Μετόχι στην Καμενίτσα αναφέρεται πως είχε η μονή των αγίων Πάντων Τριταίας*. Σε μια τέτοια περίπτωση, και χωρίς να έχουμε ακόμα ανασκαφικές μαρτυρίες στην περιοχή, θα μπορούσαμε ίσως να χρονολογήσουμε την ίδρυση του μνημείου στον 18ο αιώνα. Πάντως πρέπει να εγκαταλείφθηκε νωρίς. Με τα ίδια αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά (καμαρωτή στέγαση και οικοδόμηση εν μέρει κάτω από την επιφάνεια του εδάφους) εμφανίζεται κι άλλος ναός, σήμερα κατεστραμμένος σε λόφο βόρεια του χωριού, με το όνομα της αγίας Παρασκευής. Δεν πρέπει να απείχε πολύ χρονικά η ίδρυση των δύο αυτών ναών. Υπήρχε όμως και δεύτερος ναός στο όνομα του αγ. Γεωργίου μέσα στο χωριό. Φαίνεται πως ο πρώτος είναι νεώτερος και έτσι μπορεί να πήρε το όνομά του όταν ο παλιότερος ναός βρισκόταν ήδη σε ερείπια. Από αυτόν τον παλιότερο ναό προέρχεται μάλλον μαρμάρινο κιονόκρανο με σκαλισμένη παράσταση σταυρού.

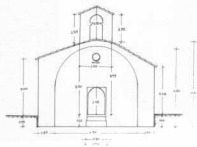
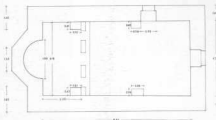
Η μονόκλιτη βασιλική του Ευαγγελιστή Λουκά (17,20x6,95 μ.) είναι ο κεντρικός σήμερα ναός της Καμενίτσας (εικ. 2). Αναφέρεται από το 1688*. Παλιότερα στεγαζόταν με κτιστή ημικυλινδρική καμάρα και το δάπεδό του βρισκόταν ακόμα πιο χαμηλά από το έδαφος (από ότι σήμερα

που είναι μόνο 0,32 μ.). Σε μια μεγάλη ανακαίνιση μέσα στον 18ο αιώνα αφαιρέθηκε η καμάρα του κτιρίου και επιχειρήθηκε, όχι πολύ επιτυχημένα, η αλλαγή του αρχιτεκτονικού του τύπου. Οι τοίχοι της ξυλόστεγης σήμερα βασιλικής διατηρούν ακόμα, εσωτερικά μέχρι ένα σημείο (2,65 μ.) κλίση προς τα μέσα. Απομείνηση του παλαιότερου τύπου του Ευαγγελιστή Λουκά πιστεύουμε πως είναι ο μικρός ναός (10,24x6,04 μ.) της Παναγίας (Κ. Αλαιοσού σήμερα) ο οποίος διατηρεί εξωτερικά τουλάχιστον την αρχαιότερη μορφή του και παρουσιάζει γι' αυτό ενδιαφέρον (εικ. 3). Ο ναός του Ευαγγελιστή Λουκά είχε μέχρι το 1947-48 ξύλινο τέμπλο καλής τέχνης με λίγα σκαλισμάτα (δράκοντες, άμπελος). Η ανακαινιστική μανιά των χωρικών το κατέδαφισε τότε για να οικοδομηθεί στη θέση του νέο γυψίνο - χτιστό τέμπλο.

Έχουν απομείνει σήμερα μόνο: μια αξιόλογη σειρά εικόνων από το δωδεκάορτο (Επιτάφιος θρήνος, Σταύρωση, Γέννηση, Ευαγγελισμός, Υπαπανθή, Ανάσταση, Βασιφόρος, Ψηλόφηση, Ανάληψη), με περικομμένες τις αρχικές τους διαστάσεις για τις ανάγκες του νέου τέμπλου*. Διατηρούνται όλες σχεδόν σε καλή κατάσταση εκτός των εικόνων του Ευαγγελισμού και της Υπαπαντής που παρουσιάζουν αποκόλληση του χρώμα-

3. Νoός της Παναγίας. (Κ. Αλισού). Κάτοφι και τομή

τος. Σώζονται επίσης οι θύρες με τους αρχαγγέλους Μιχαήλ (0,69x1,92 μ.) και Γαβριήλ (0,63x1,92 μ.) σε καλή κατάσταση και ο μεγάλος σταυρός του τέμπλου (μήκος κεραίων: 0,88 μ.). Τα παραπάνω ανεκάλυψα τυχαία και δημοσιεύονται για πρώτη φορά. Ο καλλιτέχνης των εικόνων αυτών, λαϊκός (βλ. εικόνα του αρχαγγ. Μιχαήλ), παραδοσιακός (βλ. εικόνα της Υπαπαντής κ.ά.), αλλά και με κάποιες επανησιακές επιδράσεις (βλ. εικόνα της Ανάστασης κ.ά.), πρέπει να εργάστηκε στην περιοχή γύρω στα μέσα του 18ου αιώνα. Τα θημόθυρα του παλαιού τέμπλου σώζονται μεν, αλλά έχουν υποστεί επιζωγράφιση κι έτσι χρειάζονται καθαρίσμα. Επιζωγράφιση ίσως έχει υποστεί και η εικόνα του Ευαγγελιστή Λουκά. Μέχρι το 1960 διατηρούνταν στους τοίχους και υποκείμενα από τοιχογραφίες. Της ίδιας εποχής (18ος α.) πρέπει να είναι και ένα μικρό λαϊκό ανάγλυφο σε πλίνθο με παράσταση αγέλου. Βρίσκεται στη δυτική πρόσοψη εντοιχισμένο ψηλά πάνω από την είσοδο του ναού.

Υπάρχουν ακόμα αρκετές τοποθεσίες όπου βρίσκονταν παλιότερα ναοί της Καμενίτσας (άγιος Αθανάσιος, «Παναγούλα», Προφήτης Ελισσαίος, Μεταμόρφωση Σωτήρος, άγιος Ιωάννης, άγιος Νικόλαος, Παναγία Βλαχέρνα). Στις περισσότερες απ' αυτές τα ερείπια έχουν διαδεχθεί νεώτερα κτίσματα.

Σημειώσεις

(*) Επειδή στο κείμενο υπάρχουν αναφορές σε δύο διαφορετικούς ναούς με το όνομα του αγίου Γεωργίου, για να διευκολυνθεί ο αναγνώστης τοποθετώ έναν αστερίσκο δίπλα στο όνομα του ενός απ' αυτούς.

1. Βυζαντινά κείμενα: Γεωργ. Σφραντζή, Χρονικά Β' Β. Ενετικές εκθέσεις: Κώδικς Μέρτζου, Η πόλις των Πατρών εις τα αρχεία της Ενετίας, Επιμέλεια Κ. Μέρτζου (Δημ. Βιβλ. Πατρών), 1957. Ειδικά στη σελ. 118. Χάρτες: The Present State of the Morea... by Bernard Randolph. London 1689. Έκδ. Ν. Καραβία (Βιβλ. Ιστ. Μελετών, 18, χάρτ. 2). Αθήναι, Πρβλ. και την «Ελληνική χαρτογραφία» στην Γεννώδειο Βιβλ. (φ. 29).

Περιηγητικά κείμενα: D.M. Nigrus, Geographiae Peloponnesiae, Basilia 1557, σ. 323. I. Spon et G. Wheeler, Voyage d'Italie, de Dalmatie, de Grèce et du Levant, Lyon 1687, Β. σ. 8-9. Mirabal, Voyage d'Italie et de Grèce..., Paris 1698, σ. 54-55, Πρβλ. και τα έργα: P. Coronelli, Description géographique et historique de la Morée... 1er partie, Paris 1686-1687. Έκδ. Cl. Barbin, σ. 61, Mich. le Quien, Oriens Christianus... Paris 1740 (έκδ. Academie Druck - Universitätsanstalt, Graz (Austria), 1958, I III, col. 1041

2. A. Bon, La Morée franque. Ed. de Boccard (BEFAR 213), Paris 1969. πιν. 88.2 και σελ. 454-455. Κ. Τριανταφύλλου, Ιστορικά Λεξικά των Πατρών σ' 1959, Β' 1980, Αμμ. «Καμενίτσα» και «Φρούρια», Ι.Θ. Σηκόπουλου, Τα μεσαιωνικά κάστρα του Μοριά, Αθηνά 1968, σ. 164.

3. Κ. Τριανταφύλλου, ό.π. Αλλημα - άγ. Πάντες μ. Τριταϊαζ-

4. Κ. Ντόκου, Η εν Πελοποννήω εκκλ. περιουσία... Byz. Neugr. Jahrbücher XXI, 1971-1976, σελ. 94.

5. Αρχικές διαστάσεις: 0,34x0,41 μ. Σημειώσεις: 0,25x0,40 μ.

Ευχαριστώ θερμά τον κ.Κ. Τριανταφύλλου, την κ. Α. Μερτάνη και τον κ. Γ. Αντουράκη που με ενέδωσαν για τη δημοσίευση αυτή. Επίσης τους Άγγ. Γ. Παπαγιαννοπούλο και Κ. Γ. Παπαγιαννοπούλου για τη βοήθεια που μου προσέφεραν στην εκτέλεση των σχεδίων.

A Short Presentation of Some Postbyzantine Monuments in Kamenitsa, Patra

K. Papagiannopoulos

Kamenitsa is mentioned in Byzantine and Venetian texts as an important town-fortress of Achaia, Peloponnesus. A considerable number of christian churches has survived among the ruins of the town; quite many of them have been built in later periods as, for example, two churches of St. George, the church of St. Paraskevi, of St. Luke, of the Virgin, etc.